

Asia Tekijänoikeus kynttilänjalkaan

Hakija A.A.

Annettu 22.10.2007

Tiivistelmä *Kynttilänjalka ei ollut tekijänoikeuslaissa tarkoitettu teos.*

LAUSUNTOPYYNTÖ

Sisustusarkkitehti A.A. pyytää tekijänoikeusneuvostolta lausuntoa siitä, voidaanko hollantilaisen muotoilijan B.B.:n suunnittelemaa Knuckle -kynttilänjalkaa ja A.A.:n itsensä suunnittelemaa Socket -kynttilänjalkaa pitää tekijänoikeuslaissa tarkoitettuina teoksina.

Selostus asiasta

Hakijan mukaan hollantilainen muotoilija B.B. väittää, että hakijan suunnittelema Socket -kynttilänjalka on kopio hänen suunnittelemaansa Knuckle -kynttilänjalasta ja että hakija on syyllistynyt tekijänoikeuden loukkaukseen. B.B. on ilmoittanut hakijalle puhelimitse 18.10.2006 suunnitelleensa Knuckle -kynttilänjalan ennen kuin hakija on suunnitellut Socketin. Sitten B.B. on sähköpostitse pyytänyt Socketin muuttia ja suostumusta luopua oikeuksista Socketiin.

Hakija ei ole vaatimukseen suostunut, koska on luonut Socketin itsenäisen suunnitteluprosessin tuloksena näkemättä Knuckle -kynttilänjalkaa, ja koska hakijan mielestä kyseessä olevat kynttilänjalat eivät omaperäisiä teoksia vaan käyttöesineitä, joiden muoto on käyttötarkoituksen sanelema.

Myöhemmin hakija on saanut B.B.in asianajajalta sähköpostitse ja postitse useita kirjeitä, joissa hakijaa on oikeustoimilla uhaten vaadittu myöntämään syyllisyytensä tekijänoikeuden loukkaukseen ja kirjallista suostumusta luopua kaikista oikeuksista Socketiin sekä maksamaan B.B.:lle vahingonkorvausta.

Socketin suunnitteluprosessista hakija kertoo seuraavaa. Hakija alkoi suunnitella Socket -kynttilänjalkaa helmikuussa 2005, kun suomalainen näyttelyjärjestäjä haki ja arvioi nuorilta tekijöiltä uusia töitä ja ideoita tulevaan näyttelyynsä. Hakijan luonnos kynttilänjalasta läpäisi valinnan.

Marraskuussa 2005 esiteltiin Design-museossa Helsingissä 20 kappaleen sarja valmiita Socketeja. Sittemmin Socket on ollut esillä myös ulkomaisissa muotoilunäyttelyissä, viimeksi syyskuussa Hollannissa. Kaikkiaan myynnissä on ollut noin 50 kappaletta jotka hakija on itse tuottanut.

Socketin suunnittelun lähtökohtana on hakijan mukaan idea kappaleesta, joka muodostuu neljästä läpimitaltaan saman kokoisesta pyöreästä putkesta, joiden kuvitteelliset keskiakselit yhtyvät samassa pisteessä, kaikki samassa kulmassa toisiinsa nähden. Mikä tahansa neljästä putkesta voi olla kynttilän pidike muiden kolmen toimiessa jalkoina. Suunnittelun edetessä hakija päätti muuttaa putkien suuaukkojen läpimittaa siten, että jokainen suuaukko on läpimitaltaan erikokoinen. Suurin suuaukko sopii kruunukynttilälle ja pienin tuohukselle.

Hakijalle oli tärkeää, että muoto olisi pelkistetty ja mahdollisimman helposti valmistettava. Esine valmistetaan posliinista muottiin valamalla. Neljä putkea on sulautettu yhdeksi ontoksi kappaleeksi. Putkien päät ovat samassa kulmassa toisiinsa nähden, jotta kynttilä seisoisi pystysuorassa esineen kaikissa käyttöasennoissa. Valmis Socket -kynttilänjalka on valkoista lasitettua posliinia ja sen korkeus on 6 cm tai 8 cm riippuen siitä, miten päin se asetetaan alustalle.

Hakijan tiedot Knuckle -kynttilänjalasta perustuvat ja myös rajoittuvat B.B.:n internet -kotisivustoon. Hakijan mukaan kuten Socket, myös Knuckle muodostuu neljästä eri kokoisesta kynttilän pidikkeestä, jotka näyttävät ikäänkuin sulautuneen toisiinsa. Socketista poiketen Knucklessa yksi pidike on niin sanotulle tuikkukynttilälle mitoitettu. Knucklesta on sivujen mukaan kaksi versiota, ilmeisesti metallinen, ontto versio sekä valkoinen, ilmeisesti keraamisesti valmistettu versio, joka ei ole ontto, vaan kynttilöitä varten on syvennykset, joissa on myös pohja.

Tällaisen kappaleen valamiseen ei hakijan mukaan riitä kaksiosainen muotti, vaan osia on oltava enemmän, tai sitten esine on tehty muovailemalla tai jolloin muulla tekniikalla, kun taas Socketin muotissa on vain kaksi puoliskoa. Hakijan katsoo että kuvien perusteella Knucklen pinta ei ole yhtä tasainen kuin Socketin.

Vastine

Tekijänoikeusneuvostolle on toimitettu vastine, jonka on allekirjoittanut B.B.

B.B. pyytää tekijänoikeusneuvostoa toteamaan, että "Knuckle" on alkuperäinen muotoilutuote, ja että sitä suojaa tekijänoikeus. B.B. pyytää niinkään A.A.:ta allekirjoittamaan ehdottamansa sopimuksen oikeuksista luopumisesta. B.B. ilmoittaa varaavansa kaikki oikeudet suhteessa A.A.:han jota pitää myös vastuullisena asiassa syntyneistä kuluista.

B.B.:n mukaan A.A. ilmoitti kynttilänjalkojen olevan hyvin samankaltaisia. Tästä huolimatta hän oli haluton sopimaan asiaa. B.B. lähetti A.A.:lle sähköpostin tarjoten tilaisuutta ratkaista asia ilman oikeudellisia toimenpiteitä. A.A. ei kuitenkaan ryhtynyt mihinkään toimenpiteisiin. Myöhemmin B.B. palkkasi juristin käymään kirjeenvaihtoa A.A.:n kanssa, mutta samoin tuloksin.

B.B. muotoili "Knuckle" -kynttilänjalan ollessaan opiskelijana Eindhovenin muotoiluoppilaitoksessa (Desing Academy). Työ julkaistiin vuonna 1999. B.B. on näiltä osin valmis esittämään tarvittaessa lisänäyttöä. Vastineessa kerrotaan mm. B.B.:n menestyksekkäästä muotoilijan urasta.

B.B. katsoo, että "Knuckle" on tekijänoikeudella suojattu teos. B.B. luettelee seitsemän "Knucklen" erityisominaisuutta, jotka kaikki A.A. on kopioinut "Socket" -kynttilänjalassaan:

1. Keraaminen valmistus
2. Valkoinen lasitus (white glazed)
3. Neljän sylinterin rakenne, jossa kolme muodostaa aina kannattavan telineen ja neljäs osoittaa ylöspäin muodostaen holkin johon kynttilä asetetaan
4. Sovellus on nimenomaan kynttilänjalka, eikä muu käyttöesine
5. Soveltuu eri paksuisille kynttilöille
6. Neljä sylinteriä muodostavat toisiinsa nähden samanlaiset kulmat, ja kulmat on pyöristetty
7. Jalkojen pituudet on sovitettu niiden paksuuden mukaan siten, että kynttilänjalka on aina tasapainossa, ts. neljäs sylinteri on aina pystysuorassa. Toisin sanoen, tämä tarkoittaa mm. sitä että paksuin on lyhyin ja ohuin on pisin.

Erityisesti kahta viimeistä B.B. pitää osoituksena luomuksen itsenäisyydestä ja omaperäisyydestä. A.A. on hänen mukaansa kopioinut kaikki yllämainitut ominaisuudet. Pienet erot töissä eivät vaikuta siihen, että kokonaisvaikutelma on sama. A.A.:n omaa kuvausta luomisprosessistaan B.B. kommentoi viittaamalla oman työnsä aikaprioriteettiin ja siihen, että ei voi olla sattumaa, että erot kahden kynttilänjalan välillä ovat niin vähäiset.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeuslain 55 §:n mukaan tekijänoikeusneuvosto voi antaa lausuntoja tekijänoikeuslain soveltamisesta. Näiden lausuntojen luonne ei ole sitova. Ne ovat tekijänoikeusneuvoston suosituksia osapuolille. Tekijänoikeusneuvosto ei ota kantaa muihin lainsäädännöllisiin suojamuotoihin, kuten mallisuojaan, tai osapuolten välisiin sopimuksiin.

Tekijänoikeudesta

Tekijänoikeuslain (TekijäL, 404/1961) 1 §:n 1 momentin mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on yksinoikeus teokseen. Säännös sisältää esimerkkiluettelon suojattavista teostyypeistä. Tekijänoikeussuojaa saavat esimerkiksi kaunokirjalliset ja kuvataiteen teokset samoin kuin taidekäsityön tai taideteollisuuden teokset.

Teoksella tekijänoikeudellisessa merkityksessä tarkoitetaan henkisen luomistyön tuotetta. Kirjallinen tai taiteellinen tuote on tekijänoikeudella suojattu, jos sitä voidaan pitää tekijänsä itsenäisen luovan työn omaperäisenä tuloksena. Tällöin se niin sanotusti ylittää teoskynnyksen eli saavuttaa teostason. Suojan edellytyksenä ei ole muita erityisiä vaatimuksia. Tavanomaisena kriteerinä voidaan pitää sitä, voisiko kuka hyvänsä ryhtyessään samaan työhön päätyä samanlaiseen lopputulokseen.

Oikeuskäytännössä ja oikeudellisessa kirjallisuudessa on niin kutsutun käyttötaiteen osalta teoskynnystä pidetty korkeana. Tämä johtuu siitä, että käyttötaiteen tuotteen muotoilussa lopputulokseen vaikuttavat paitsi tekijän luova panos, myös tuotteen käyttötarkoituksesta johtuvat seikat. Komiteanmietinnössä KM 1953:5 s. 45 todettiin seuraavaa käyttötaiteesta osana tekijänoikeuslain 1 §:n esimerkinomaista teoslajiluetteloa:

"Kysymyksessä olevien esimerkkien joukkoon on edelleen otettu *taideteollisuuden ja taidekäsityön* tuotteet. Tällä ei luonnollisesti suinkaan ole sanottu, että ehdotettu laki koskisi jokaista tuotetta, jota kansantajuisesti voidaan sanoa taiteelliseksi käyttöesineeksi, vaan taideteollisuuden ja taidekäsityön tuote tulisi osalliseksi lain suojasta vain sillä yleisellä edellytyksellä, että sitä, käytännöllisestä tarkoituserästään huolimatta, voidaan pitää taiteellisena teoksena. Asian luonnosta johtuen olisivat itsenäisyyden ja omaperäisyyden vaatimukset tällöin asetettavat verraten korkealle."

Tekijänoikeuden sisällöstä säädetään TekijäL 2 ja 3 §:ssä. Tekijän taloudellisista oikeuksista säädetään 2 §:ssä. TekijäL 2 §:n 1 momentin mukaan tekijänoikeus tuottaa, TekijäL 2 luvussa säädetyin rajoituksin, yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen.

Tekijän moraalisisista oikeuksista säädetään TekijäL 3 §:ssä. TekijäL 3 §:n 1 momentin mukaan tekijä on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti, kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin.

Tekijänoikeus on TekijäL 43 §:n mukaan voimassa, kunnes 70 vuotta on kulunut tekijän kuolinvuodesta.

Korkeimman oikeuden ratkaisuja

Korkein oikeus on käsitellyt useaan otteeseen käyttötaiteen tekijänoikeutta. Esimerkiksi ratkaisuissa KKO 1962 II 60 (rannekoru), KKO 1971 II 4 (ryijy) ja KKO 1980 II 3 (korumallit) päätyi korkein oikeus tekijänoikeussuojan kannalle. Sen sijaan ratkaisuissa KKO 1932 II 267 ja KKO 1975 II 25 (huonekalut) sekä KKO 1948 II 464 ja 1976 II 48 (valaisimet) oli johtopäätös päinvastainen, eli teoskynnys ei ylittynyt.

Tekijänoikeusneuvoston aikaisempia lausuntoja

Tekijänoikeusneuvosto on lausunut vastaavista käyttötaidetta koskevista esineistä useissa viime aikaisissa lausunnoissaan, kuten esimerkiksi TN 2007:7 (marjanpoimuri ei ollut tekijänoikeuslaissa tarkoitettu teos), TN 2006:19 (hirvenpääkoristeiset snapsilasit olivat tekijänoikeuslaissa tarkoitettuja teoksia (ään.)), TN 2005:1 (koristelautanen ei ollut tekijänoikeudella suojattu), TN 2004:9 (koru ylitti teostason mutta valmistusmenetelmä ei kuulunut tekijänoikeussuojan piiriin) ja TN 2001:16 (heijastimet eivät olleet tekijänoikeuden piirissä). Kyseisissä lausunnoissa on myös laajat viittaukset niitä edeltäneeseen lausuntokäytäntöön.

Vastaus lausuntopyynnössä esitettyihin kysymyksiin

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, ettei käyttötaiteen teoskynnystä tule lähtökohtaisesti arvioida eri perustein kuin muiden teosten osalta. Se, että esineellä on käyttötarkoitus ei vielä kerro mitään sen teosluonteesta. Mikäli teoksen käyttötarkoitus kuitenkin hallitsevassa määrin sanelee lopputuloksen pikemminkin kuin tekijän luova panos, kyse on sellaisesta työstä, joka ei ole tekijänoikeudellisessa mielessä riittävän itsenäinen ja omaperäinen.

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että eräänä keskeisenä tekijänä teokselta edellytettävän itsenäisyyden ja omaperäisyyden arvioinnissa on se, voiko kuka tahansa henkilö samoista lähtökohdista päätyä samanlaiseen lopputulokseen. Tavanomaisen kynttilänjalan osalta tällainen mahdollisuus on olemassa.

Osoituksena kynttilänjalan omaperäisyydestä on viitattu rakenteeseen, materiaalin valintaan ja ulkonäön luomaan kokonaisvaikutelmaan liittyviin näkökohtiin.

Tekijänoikeusneuvosto arvioi ensin esineiden teosluonnetta ja sen jälkeen niiden samankaltaisuutta. Arviointia rajoittaa se, että esineiden teosluonnetta arvioidaan valokuvien perusteella. Ne ovat kuitenkin tekijänoikeusneuvoston käsityksen mukaan havainnollisia.

Teosarvio

Rakenne

"Knuckle" -kynttilänjalassa on neljän sylinterin rakenne, jossa kolme muodostaa esinettä kannattavan jalan ja neljäs osoittaa ylöspäin muodostaen holkin johon kynttilä asetetaan. Rakenne soveltuu eri paksuisille kynttilöille. Neljä sylinteriä muodostavat toisiinsa nähden samanlaiset kulmat, ja kulmat on pyöristetty. "Knucklen" jalkojen pituudet on sovitettu niiden paksuuden mukaan siten, että kynttilänjalka on aina tasapainossa, ts. neljäs sylinteri on aina pystysuorassa. Toisin sanoen, tämä tarkoittaa mm. sitä että paksuin on lyhyin ja ohuin on pisin.

Esineellä on selkeä käyttötarkoitus ja se on perusratkaisultaan tavallista kynttilänjalkaa monipuolisempi. Tämä rakenteellinen idea on kuitenkin sellainen, että siihen päätyminen kahden suunnittelijan toimesta toisistaan riippumatta ei ole poissuljettavissa. Ei voida sanoa, että kaksi suunnittelijaa samaan suunnittelutyöhön ryhtyessään eivät voisi päätyä samankaltaiseen lopputulokseen.

Mahdollisuuteen, että tämän saman idean voi muukin suunnittelija saada, viittaa osaltaan A.A.:n toimittama valokuva "Light My Fire" -kynttilänjalasta, joka on kolmannen suunnittelema. Tässäkin kynttilänjalassa on sama perusidea neljästä sylinteristä, joiden keskinäiset kulmat ovat yhtä suuret. Valokuvan perusteella tosin kaikki jalat vaikuttavat samanpaksuisilta, ja soveltuvuus eripaksuisille kynttilöille on toteutettu tekemällä holkkien reiät erikokoisiksi.¹

Tekijänoikeuslaki ei sinänsä tunne aikaprioriteettia, mikäli osapuolet ovat toisistaan riippumatta (toinen toistaan kopioimatta) luoneet samankaltaisen teoksen, vaan ne voivat molemmat nauttia tekijänoikeussuojaa. Tekijänoikeuslaki ei suojaa ideoita.

Materiaalin valinta

Vaalean tai valkean posliinin valinta kynttilänjalan materiaaliksi ei liene poikkeuksellinen valinta huomioiden esimerkiksi materiaalin lämpökestävyys. Yksin materiaaliin tai väriin liittyvän seikan perusteella ei voida vetää johtopäätöstä teosarvion suhteen.

Kokonaisvaikutelma

Arvioitaessa "Knuckle" -kynttilänjalan teosluonnetta arvioi tekijänoikeusneuvosto sen itsenäisyyttä ja omaperäisyyttä teoksena: onko siinä toisin sanoen sen käyttötarkoitukseen liittyvän rakenteellisen idean lisäksi nähtävillä suunnittelijan itsenäinen ja omaperäinen luova panos?

¹ "Light My Fire" kynttilänjalka nähtävillä myös internet-osoitteessa <http://huebschergestaltet.ch/shop-lmf.html>

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että esineen käyttötarkoitus on voimakkaasti vaikuttanut muotoilun lopputulokseen. Vaikka ei ole välttämätöntä kynttilänjalan käytön kannalta, että se on juuri esillä olevalla tavalla suunniteltu, on tekijänoikeusneuvosto kuitenkin päätenyt sille kannalle, että esineen rakenteellinen idea on tässä tapauksessa hallitseva esineen toteutuksessa. Näin ollen "Knuckle" -kynttilänjalka ei ole sellainen itsenäinen ja omaperäinen teos, jota suojataan tekijänoikeuslaissa. On siten mahdollista, että useampi suunnittelija voi saada idean, ja näin näyttää myös tapahtuneen.

Samankaltaisuusarvio

"Knuckle" -kynttilänjalkaa koskeva teosarvio on sovellettavissa myös "Socket" -kynttilänjalkaan lähinnä rakenteen samankaltaisuuden johdosta.

A.A. ilmoittaa, että "Socket" -kynttilänjalan korkeus vaihtelee siitä riippuen, miten päin se on asetettu alustalle (6-8 cm). Tämä viittaisi hienoiseen rakenteelliseen eroon suhteessa "Knuckleen", jossa sylinterien pituudet on sovitettu vastaamaan paksuuden vaihtelua siten että esineen korkeus pysyy aina samana. Tällä seikalla ei ole kuitenkaan sanottavaa merkitystä valokuvista ilmenevän samankaltaisuusvaikutelman kannalta.

Samoin kuin "Knucklessa" myös "Socketissa" rakenteellinen idea vaikuttaa esineestä syntyvään kokonaisvaikutelmaan. Näin ollen sekään ei ole tekijänoikeuslaissa tarkoitettu itsenäinen ja omaperäinen teos. Tekijänoikeusneuvosto ei tästä syystä tutki tarkemmin kynttilänjalkojen samankaltaisuutta.

Puheenjohtaja

Niklas Bruun

Sihteeri

Mikko Huuskonen

Lausunto on käsitelty tekijänoikeusneuvoston täysistunnossa. Asian ratkaisemiseen ovat osallistuneet Niklas Bruun (puheenjohtaja), Arto Alaspää, Tuula Hämäläinen, Teemu Kalliala, Satu Kangas, Kirsi-Marja Okkonen, Tytti Peltonen, Pekka Pulkkinen, Katariina Sorvari, Markku Uotila ja Martti Virtanen.